

וכתב הט"ז (פה סק"א) שעכשיו נוהגים שלא לאכול שום חגב אפילו בידוע ששמו חגב – לפי שאין אנו בקיאים בשמותיהם. (כידוע, ישנן עדות הנוהגות באכילת חגבים עפ"י מסורת אבותיהם).

‘אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לראשו ארוך’ – אם תאמר, מה ראית לרבות ראשו ארוך ולמעט מי שאין בו כל הסימנים הללו, ולא להפך, למעט ראשו ארוך ולרבות מי שאין בו אחד מן הסימנים? יש מתרצים, מפני שאותם הסימנים כולם ענין אחד להם עם הקרצולים וארבע רגלים שכתבה תורה בפירושו, שהימצאות הכנפים, והיותם חופים את רובו – הם מסייעים אותו לנתר על הארץ, לכן מסתבר יותר להצריך אותם, בניגוד לראש ארוך שאינו ענין להם. (מובא ברמב"ן ועוד. וע"ש הסבר נוסף, ובתוס').

דף טו

‘תנא דבי ר' ישמעאל סבר... כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט ומרבי כל דדמי ליה בחד צד’ – כלומר, בארבעה סימנים, ולא שיהא שוה להם בכל צד, גם בצורת הראש. (רבנו גרשום)

‘תנו רבנן, אין לו עכשיו ועתידי לגדל לאחר זמן, כגון הסולתנית והעפיאן – הרי זה מותר’. נראה שדרשו מן הכתוב **‘אשר אין לו – עיין עליו’** (וכמו שדרשו בקדושין ד ועוד) **‘אעפ"י שאין לו עכשיו אם עתידי לגדל אחר זמן מותר’.** (תוס' ע"ז לט. רשב"א כאן. וכן צדד הר"ן. וראה אריכות דברים באור הישר' לרש"י הילמן).

‘(ע"ב) כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר’ – ... גם המעדני יום טוב (כאן סוס"י סו אות ה) דף ק"פ ב' כתב, שבהיותו אב"ד בווינא, הביא לפניו החכם רופא מוהר"ר אהרן ז"ל דג הנמצא בים ספרד ויש לו קשקשים וד' רגלים ואין לו סנפיר, והוא סם המות לאדם, והרקחים יודעין להוציא הארס ועושין ממנו רפואה. והקשה ממה נפשך, אי הרגלים חשובים סנפירין הלא דרכיה דרכי נועם ויבוא לאכלו והוא סם המות, ואי לא חשובים סנפירין אם כן הא קיימא לן כל שיש קשקשת יש סנפיר? ותירץ לו המי"ט דאפשר מין מורכב לאחר מתן תורה, כמו ה'מים' שלא היו בימי בראשית. או דכלל זה לא נאמר כי אם בדגים לא בחיות הים. – ואם היה סובר דמיעוטא נמצאים קשקשת בלא סנפיר, לא היה צריך לכל הדוחקים הללו. אלא שראיתי להכרתי-ופלתי (אות ג) כתב בפשיטות דהאי כללא על הרוב נאמר... והנה הפרי חדש (ד) התיר אותו הדג ספרדי הנקרא בלשונם שיקו"ס מריני"ס, ואולי נפלו הסנפירין במים יע"ש. ולדינא צריך עיון. והיתר סחורה בו – אף שברבוט"א מסתחרין בו, התם רובן מתירין באכילה משא"כ כאן. וכי תימא דאין עומד לאכילה, דארסי הוא, אלא ע"י פעולות מוציאין הארס ועושין ממנו רפואות, מ"מ כיון דעומד לרפואה לאכילה אפשר לאסור... (פרי מגדים פג, במ"ז).

‘ממאי דקשקשת לבושא הוא, דכתיב ושריון קשקשים הוא לבוש, וליכתוב רחמנא קשקשת ולא ליכתוב סנפיר’ – ואף על פי שאין לנו באור במקרא לקשקשים עד למעשה גלית, מכל מקום יודעים היו לשון הקודש, ולכן שאלו, לשם מה צריך לכתוב 'סנפיר'. (תוס' הרא"ש. וע"ע אור הישר).

‘גדיל תורה ויאדיר’ – הראשונים (עתוס' ורשב"א כאן) פרשו, שהוסיפה תורה דברים כדי לבאר לנו מהי ה'קשקשת', ואף על פי שהיינו יודעים זאת מבלעדי אותה תוספת.

והריטב"א (בנדה נא): פרש שכתבה תורה 'סנפיר' כי באמת גם הוא אחד סימן טהרה, 'אולי הוא גם כן גורם טהרתו, ואעפ"י שהוא לבדו אינו גורם טהרה, הגם שלענין הנפקותא המעשית אין צריך לכתוב, כי די לסמוך על הימצאות הקשקשת, אך כתבה תורה 'סנפיר' לפי האמת. (וראה באגרות הראיה ח"א קג) שכיוון לדברי הריטב"א, והראה שם כמה דוגמאות לכעין זה.

עוד בבאור דברי הריטב"א, המורים לכאורה שהסימנים מהוים גורם לטהרה – ע' במש"כ לעיל מב. וע"ע חו"ב בכורות ה,א (לדף י) שיש גם נפקותא לדינא בסימן טהרה – לענין טו"א אליבא דר' שמעון).

'מנין לרבות בורות שיחין ומערות ששוחה ושותה מהן ואינו נמנע' – לאו דוקא 'שוחה ושותה' אלא דיבר בהווה. ויש מפרשים, דוקא שוחה ושותה, אבל בכלי – לא, שמא פורש השרץ לדופן הכלי וכבר אינו במקום גידולו ונאסר. (מובא ברא"ש בפסקיו ובתוספות המיוחסים לו.

והרשב"א כתב להלן (סו). שכיון שאין לו התר אלא במקום גידולו (כדלהלן), לכן אין לו לשאוב מים בכלי אל מחוץ לבור, ולכן נקטו 'שוחה ושותה' – בתוך הבור דוקא. ואולם אם פרש לאויר הבור או אפילו לכלי או דבר אחר שבתוך הבור – מותר. וע"ע במובא להלן סו.).

– 'ומן הדומה שאפילו משום אל תשקצו אין בהם. וזהו אמרם: שותה ואינו נמנע. ונראה שהטעם מפני שמצאו להם היתר מפורש מן הכתוב... (ספר החינוך – קסג). וב'ערוך השלחן' (יו"ד פד, כ) כתב שאין בדבר איסור משום כל תשקצו, כיון שאין כוונתו לתולעים אלא שממילא הם נכנסים לתוך פיו. אמנם – הוסיף – אם הדבר מאוס עליו ודאי שאסור משום כל תשקצו. (ע"ע בענין זה בפוסקים ביו"ד פד; שו"ת שבט הלוי ח"ז קכג, ג)

*

(ע"ב) 'תנן התם כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר, ויש שיש לו סנפיר ואין לו קשקשת... ממאי דקשקשת לבושא הוא, דכתיב ושריון קשקשים הוא לבוש...' –

'קשקשת' רומז לבטחון, שהם כשריון המגן. והיא בחינת הקדושה הקבועה ועומדת בלב ישראל מירושת אבותיהם, שהם מלובשים בה ושמורים על ידה. 'סנפיר' ששט בו – רמז לבחירה כרצונו. כל אשר בשם ישראל יכונה, יש לו קדושה קבועה וקיימת, וממילא יש לו 'סנפיר' – כח בחירה ועבודה נצחית גם מצדו. ואף שזה תלוי בזה, כתבה תורה סנפיר להודיע על נצח ישראל גם ע"י עבודתם שלהם. מה שאין כן בטמאים, וכנגדם באומות, יכול להיות סנפיר בלבד, היינו כח עבודה ומצוות לשעה. אך כיון שאין קשקשת, הקדושה הקבועה ועומדת – גם לעבודתם ושכרם יש סוף ואין נצח בהם (עפ"י בית יעקב. ע"ע דברים עמוקים בספר מי השילוח ח"ב, שמיני).

*

כל המינים הטמאים הם מזיקים ומפסידים, כמו עופות וחיות הדורסים ועכברים וכדומה, מה שאין כן במינים הטהורים. וגם כל המינים הטהורים המה נרדפים; דרך משל כשמכים הבהמה במקל היא הולכת אליו ואינה עומדת כנגדו להלחם, וכן כל עופות הטהורים, משא"כ במינים הטמאים, אפילו ציפור קטנה, כשירצה אדם לתופסה היא נושכת את האדם, והבן. (בשם רבי פינחס מקוריץ – 'אמרי פנחס' (השלם) עמ' רטו)

דף סו

קח. א. מהם סימני טהרה שבדגים?

ב. קשקשת העתידה להיגדל או לנשור – האם היא מהוה סימן טהרה?

ג. האוכל דגים טמאים – על אלו איסורים הוא עובר?

א. סימני טהרה בדגים מפורשים בכתוב: סנפיר וקשקשת. וקים להו לחכמים שכל שיש לו קשקשת יש לו גם סנפיר. ואם כן די לסמוך על הקשקשת בלבד, אבל סנפיר לבדו – אינו מהוה ראייה להימצאות הקשקשת. (ונכתבו שניהם בתורה, כדי להוציא מכלל טעות, שלא נפרש 'קשקשת' היינו הסנפירים, ואעפ"י שכבר ידענו ממקום אחר מהי הקשקשת – יגדיל תורה ויאדיר).

ר' יהודה מצריך שני קשקשים. (ואין הלכה כר' יהודה. רמב"ן. ע"ש. יש שכתבו עפ"י התוספתא, שצריך שתהא לפחות קשקשת אחת תחת לחיו ואחת תחת זנבו ואחת תחת סנפיריו. ע' בראשונים).

סימנים נוספים לדגים – ע' בע"ז מ.

ב. אין לו עכשיו קשקשת ועתיד לגדל לאחר זמן (כגון הסולתנית והעפיאן) – מותר.

יש לו עכשיו סנפיר וקשקשת, ועתיד להשירן בשעה שעולה מן המים (כגון אקונס, אפונס, כסתפיאס, אכספטיאס, אטונס) – מותר.

ג. האוכל דגים טמאים עובר בלאו (מבשרם לא תאכלו) ובעשה (אתם תאכלו. ולא הבא מכלל עשה – עשה).

(י"א שאם אין הקשקשת מתקלפת ביד או בכלי, אין זו קשקשת. ויש חולקים – ע' רמב"ן בפירוש התורה; רמ"א י"ד פג, א; נוב"י י"ד כח; תוס' רעק"א וחת"ס).

דפים סו – סז

קט. שרץ המים – מה דינו באכילה?

שרץ המים הגדל בכלים, בשיחין ובבורות (ולא פרש מתוכם, כדלהלן) – מותר. אבל בימים ובנחלים ובדומה להם, 'חריצין' (ארוכים וצרים) ו'נעיצין' (רחבים, כגון אותם שעושים לביברי דגים) – אסור, לפי שאין לו סנפיר וקשקשת. (ולמדו זאת מ... מכל אשר במים... במים, בימים ובנחלים... – הטל פרט בין שני הכללים ודונם בכלל ופרט וכלל. ולתנדר"י, בריבוי מיעוט וריבוי – רק בדומה ל'ימים ונחלים' צריך סנפיר וקשקשת להתירו. ומתאכלו למדים לרבות גם בורות להתר, ככלים, ומצמצמים את ה'כעין הפרט' למים נובעים ונחלים).

(חריצים ונעיצים שאינם נובעים אלא שאין המים עצורים בהם כבורות – לרש"י, דינם כבורות וכלים. ולתוס' – תלוי במחלוקת, לתנא דבי רב הדורש בכללי ופרטי, דינם כבורות. ולתנדר"י הדורש בריבוי ומיעוט, דינם כימים ונחלים. וכ"כ הרשב"א בתשובה (ח"ג שמד), אבל בחידושו כאן תמה על שיטה זו. וע"ע בט"ז שכתב לחלק בין חריצין ונעיצין ונחלים או עומדים. אך אין זו ההבנה הפשוטה בפוסקים. ע' שבט הלוי ח"ז כג, ב).